
Стратегічні аспекти формування облікової інформації про дебіторську заборгованість в умовах застосування МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»

Світлана Хома

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна

ORCID 0000-0002-9557-6074

Катерина Яцишин

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: У статті досліджено стратегічні аспекти формування облікової інформації про дебіторську заборгованість в умовах імплементації вимог МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Особливу увагу приділено трансформації ролі бухгалтерського обліку, який в умовах економічної невизначеності еволюціонує від ретроспективної фіксації операцій до прогностичного інструменту ризик-менеджменту. Автором розкрито сутність переходу від «реактивної» моделі понесених збитків, притаманної національним стандартам, до «прогностичної» моделі очікуваних кредитних збитків (ECL). Доведено, що такий підхід дозволяє перетворити облікову систему на дієвий інструмент стратегічного менеджменту, здатний генерувати превентивні дані для прийняття управлінських рішень. Особливу увагу приділено двоетапному алгоритму класифікації дебіторської заборгованості. В межах першого етапу проаналізовано вплив суб'єктивного чинника – вибору бізнес-моделі управління активами (Hold to Collect, Hold to Collect and Sell, Hold for Trading). На другому етапі акцентовано на важливості SPPI-тесту як об'єктивного інструменту перевірки характеристик договірних грошових потоків. Обґрунтовано, що лише синергія цих двох критеріїв дозволяє обрати адекватний метод оцінки – за амортизованою або справедливою вартістю. У роботі деталізовано вплив обраних методів оцінки на ключові показники фінансової звітності. Виокремлено управлінські наслідки застосування концепції справедливої вартості, яка забезпечує релевантність даних про фінансовий потенціал підприємства, та амортизованої вартості, що сприяє стабільності та прогнозованості фінансових результатів. Зроблено висновок, що стратегічно орієнтоване формування облікової інформації за МСФЗ 9 забезпечує баланс між достовірністю звітності та ефективністю ризик-менеджменту, підвищуючи фінансову гнучкість суб'єктів господарювання в умовах економічної невизначеності.

Ключові слова: МСФЗ 9, дебіторська заборгованість, SPPI-тест, амортизована вартість, справедлива вартість, бізнес-модель управління, фінансова звітність.

---

1. Вступ

Управління розрахунками з покупцями набуло абсолютно нових акцентів у сучасному господарському середовищі, коли підприємства змушені працювати в умовах нестабільного ринку, зміни цінової кон'юнктури та підвищеної ймовірності неповернення коштів. Водночас саме інформація, яка формується у процесі бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, значною мірою визначає фінансову гнучкість і здатність підприємства своєчасно реагувати на ризики, пов'язані із затримкою платежів.

Особливої ваги ця проблема набуває сьогодні, коли економіка України функціонує під впливом війни, порушення логістичних зв'язків, скорочення попиту та коливання

платоспроможності суб'єктів господарювання. За таких умов традиційні способи обліку та контролю потребують переосмислення та адаптації наприклад до міжнародних вимог, зокрема МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», який пропонує зовсім іншу філософію оцінки ризику неповернення. Який змінюють підхід до оцінки дебіторської заборгованості, орієнтуючись не на фактичні збитки, а на очікувані. Це вимагає від підприємств удосконалення системи збору, аналізу та інтерпретації облікових даних, щоб забезпечити відповідність сучасним вимогам щодо оцінки кредитного ризику. У порівнянні з національними стандартами, які традиційно застосовують реактивний підхід до формування резервів, міжнародні стандарти значно підвищують рівень аналітичності та прогностичності обліку.

У цих умовах процес формування облікової інформації трансформується у багатоступеневу систему, що включає первинний облік, аналітичну обробку, контроль та подання узагальненої інформації для прийняття управлінських рішень. Якість цього процесу безпосередньо впливає на оборотність дебіторської заборгованості, ліквідність підприємства та його здатність протистояти фінансовим ризикам.

Таким чином, дослідження формування облікової інформації в управлінні дебіторською заборгованістю з урахуванням міжнародних стандартів є актуальним, оскільки дозволяє визначити оптимальні підходи до організації обліку, аналізу та контролю розрахунків із дебіторами. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності фінансового менеджменту, покращенню платіжної дисципліни контрагентів та зміцненню фінансової стійкості підприємства.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є процес формування облікової інформації та управління дебіторською заборгованістю підприємств з урахуванням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних засад обліку та оцінки дебіторської заборгованості відповідно до вимог національних (П(С)БО 10) та міжнародних (МСФЗ 9) стандартів фінансової звітності.

3. Мета дослідження

Метою дослідження є обґрунтування підходів до формування облікової інформації, необхідної для результативного управління дебіторською заборгованістю підприємства в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності.

4. Аналіз літератури

У науковій літературі дебіторська заборгованість розглядається переважно як об'єкт обліку та контролю. Зокрема Гуцаленко Л. В. відзначає, що надзвичайно важливим є повний та всебічний систематичний контроль за станом дебіторської заборгованості, яка забезпечує балансування між негативними її наслідками та об'єктивною економічною необхідністю її існування та використання в економічних відносинах між підприємствами [5]. Білоіваненко О зазначає, що системи внутрішнього контролю є фундаментальним інструментом для ефективного управління дебіторською заборгованістю [2]. Дослідники Боярова О.А. та Кузик Н.П. наголошують, що об'єктивне нарахування резерву сумнівних боргів і розробка дієвої системи обліку дебіторської заборгованості є ключовими для оптимізації контролю та мінімізації ризиків втрати платоспроможності [3]. Водночас Проскуріна Н.М. вказує на необхідність законодавчих стимулів для формування таких резервів [12]. За її спостереженнями, більшість акціонерних товариств уникають створення резерву через

небажання відволікати обігові кошти, відсутність податкових преференцій (оскільки витрати на резервування не зменшують базу оподаткування прибутком), а також через прагнення уникнути додаткових трудових витрат на ведення обліку.

Низка досліджень зосереджена на питаннях методологічної сумісності, практичних бар'єрів та концептуальних відмінностей між МСФЗ і НП(С)БО [2, 14].

Сучасний стан наукових розробок свідчить про посилення уваги до управлінського напрямку застосування МСФЗ. Однак управлінський аспект дебіторської заборгованості розглядається здебільшого через призму оптимізації, ризик-менеджменту та контролю, а не прямого застосування конкретних норм МСФЗ. У науково-практичних працях таких авторів, як Бардадим О. та Свічкарь Т. [1], Мамонтова Н. та Глушик О. [7], розглядаються прикладні аспекти використання облікової інформації для прийняття управлінських рішень. Проте, попри орієнтацію на міжнародні підходи, у цих роботах недостатньо уваги приділено теоретико-методологічному аналізу самих положень МСФЗ. Потребує також глибшого вивчення питання адаптації вимог МСФЗ 9 до вітчизняного економічного середовища, а також дослідження особливостей формування прогностичної інформації для прийняття рішень щодо мінімізації ризику неповернення коштів у період трансформаційних змін в економіці, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

5. Методи дослідження

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема порівняльний аналіз для зіставлення реактивного підходу П(С)БО 10, що базується на фактичних збитках, із превентивним підходом МСФЗ 9, що орієнтований на прогностичні показники. Метод класифікації та групування (SPPI-тест) використано в аналізі структури договірних грошових потоків для визначення, чи є актив простим борговим інструментом, чи має складнішу природу. Застосування методів стратегічного аналізу (Бізнес-моделі) дало змогу оцінити мету утримання активів (для отримання потоків, продажу або трейдингу) для вибору відповідного методу оцінки в обліку. Для дослідження практичного досвіду українських підприємств щодо формування резервів було використано емпіричний метод порівняння, що дозволяє визначити можливості адаптації облікових політик до вимог МСФЗ.

6. Результати дослідження

За своєю суттю дебіторська заборгованість з економічної точки зору відображає частину капіталу підприємства, яка тимчасово не перебуває в обігу, оскільки знаходиться у формі коштів, що їх мають сплатити покупці, замовники чи інші контрагенти. Вона виникає у процесі господарської діяльності, коли підприємство фактично надає комерційний кредит своїм клієнтам. Таким чином можна стверджувати, що вона одночасно є і активом, і джерелом фінансових ризиків [13]. З одного боку, це майбутні надходження, які забезпечують підприємству прибуток у перспективі. З іншого – надмірне накопичення таких боргів знижує ліквідність, сповільнює обіг грошових коштів і може створювати тимчасові фінансові труднощі.

Тобто можна зробити висновок, що дебіторська заборгованість є тимчасово замороженою частиною оборотного капіталу, що потребує постійного контролю та управління. Раціональна політика щодо її обсягу й строків погашення дає змогу підтримувати стійкість фінансового стану підприємства й забезпечувати безперервність його операційної діяльності.

З точки зору бухгалтерського обліку, дебіторська заборгованість – це сукупність грошових вимог підприємства до інших юридичних або фізичних осіб, що виникають у процесі господарської діяльності. Вона відображає право підприємства на отримання коштів або інших активів у майбутньому та є складовою частиною його активів [15].

Тому варто зазначити, що бухгалтерський облік розглядає дебіторську заборгованість перш за все як важливу статтю балансу, яка відображає майнові права підприємства на отримання грошових коштів у майбутньому. А її правильне визнання, оцінка та облік у свою чергу сприяють формуванню об'єктивної інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання і є базою для прийняття управлінських рішень.

Облік дебіторської заборгованості регулюється як національними, так і міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. В Україні основним документом, що визначає порядок її відображення, є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 (П(С)БО 10) «Дебіторська заборгованість» [11], тоді як для підприємств, які складають звітність за міжнародними правилами, застосовується Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9) «Фінансові інструменти» [10]. Обидва стандарти мають спільну мету – забезпечити достовірність інформації про розрахунки з дебіторами, проте підходять до цього завдання по-різному.

П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» встановлює правила визнання, оцінки та відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності підприємств.

Основні положення відповідно до П(С)БО 10:

- Визнання: дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання економічних вигод у майбутньому та якщо її суму можна достовірно визначити.

- Оцінка при первісному визнанні: заборгованість відображається за первісною, тобто фактичною вартістю. Це сума, яка має бути отримана від боржника.

- Подальша оцінка: на дату балансу дебіторська заборгованість визначається за чистою реалізаційною вартістю, яка розраховується як різниця між сумою заборгованості та створеним резервом сумнівних боргів.

- Резерв сумнівних боргів: формується у випадку, якщо є сумнів щодо погашення боргу. Методика розрахунку резерву встановлюється підприємством індивідуально, наприклад, на основі аналізу платоспроможності боржників, строків прострочення або статистичних даних попередніх періодів.

Таким чином, підхід П(С)БО 10 можна назвати реактивним, резерв сумнівних боргів створюється лише тоді, коли з'являються реальні підстави сумніватися у поверненні боргу. Це відображає ситуацію, яка вже настала, а не ту, яка може виникнути у майбутньому.

Основна мета МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» полягає у забезпеченні більш прозорого, економічно обґрунтованого відображення фінансових активів, зокрема дебіторської заборгованості, та у наближенні обліку до реальних фінансових ризиків підприємства. МСФЗ 9 на відміну від національного стандарту, пропонує більш гнучкий і сучасний підхід до оцінки дебіторської заборгованості. Основна увага приділяється не лише факту неповернення боргу, а й ризику його можливого виникнення у майбутньому.

Та використовує такий підхід до оцінювання фінансових активів, зокрема дебіторської заборгованості.

- Визнання: фінансовий актив визнають у момент, коли підприємство стає учасником договірних зобов'язань, пов'язаних із цим інструментом.

- Подальша оцінка: на дату балансу дебіторська заборгованість оцінюється за тою чи іншою вартістю залежно від того, до якої із трьох категорій віднесено фінансовий актив при первісному визнанні: 1) за амортизованою собівартістю, 2) за справедливою вартістю з відображенням її змін через інший сукупний дохід або 3) за справедливою вартістю з відображенням її змін через прибуток/збиток. Для дебіторської заборгованості зазвичай застосовується оцінка за амортизованою собівартістю.

- Модель очікуваних кредитних збитків (Expected Credit Loss, ECL): одна з ключових концепцій МСФЗ 9. Вона передбачає створення резерву, орієнтуючись на очікувані збитки, а не на фактичні. Цей підхід означає, що резерв формується заздалегідь, із урахуванням усіх доступних даних – історичних, поточних та прогнозних – щодо можливості неповернення заборгованості.

МСФЗ 9 застосовує триетапну модель знецінення, за якою ступінь створення резерву залежить від рівня ризику:

1-й етап: резерв формується на основі очікуваних 12-місячних збитків для нових або активів із мінімальним рівнем ризику.

2-й етап: за значного зростання ризику резерв збільшується до рівня повних очікуваних збитків за весь строк дії активу.

3-й етап: за наявності ознак знецінення формується повний резерв, а відсотковий дохід розраховується, виходячи з чистої балансової вартості.

Таким чином, МСФЗ 9 спрямований на упереджене визнання можливих втрат, забезпечуючи більш достовірне відображення кредитного ризику в обліку [8].

Варто зазначити, що П(С)БО 10 і МСФЗ 9 мають спільну мету – забезпечити достовірне відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності підприємства. Проте різниця між ними полягає у підходах до оцінки ризиків, моменті створення резервів та методології визнання збитків.

Якщо національні стандарти більше орієнтовані на факт здійснення операції і відображають наслідки вже виявлених фінансових труднощів, то міжнародні стандарти прагнуть до упередженого та прогнозного підходу, який дозволяє оцінювати фінансові ризики ще до їх фактичного виникнення.

Відмінності між цими двома підходами представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика підходів П(С)БО 10 та МСФЗ 9

Критерій	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»
Підхід до визнання дебіторської заборгованості	Визнання при ймовірності отримання вигід і можливості достовірної оцінки	Визнання при виникненні договірних прав на грошові потоки
Оцінка при первісному визнанні	За первісною (фактичною) вартістю	За справедливою або амортизованою собівартістю
Момент створення резерву	Після виявлення ознак неповернення	Наперед, з урахуванням очікуваних кредитних збитків
Принцип оцінки резерву	На підставі фактичних даних минулих періодів	З урахуванням прогнозних показників та майбутніх ризиків
Характер підходу	Реактивний – реагує на події, що вже сталися	Превентивний – передбачає майбутні втрати
Мета створення резерву	Покрити фактичні збитки	Мінімізувати вплив потенційних ризиків на фінансовий результат

Моментом визнання дебіторської заборгованості у звітності як активу за МСФЗ і П(С)БО є виконання двох критеріїв: ймовірність отримання підприємством у майбутньому економічних вигід і достовірність визначення її суми [4]. Однак за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку визнання фінансового активу відбувається тоді, коли організація стає стороною контракту (договори).

Оцінювання дебіторської заборгованості є одним із ключових аспектів формування достовірної фінансової звітності, адже саме від правильного визначення її вартості залежить реалістичність відображення фінансового стану підприємства.

Методи оцінки дебіторської заборгованості мають базуватися на фундаментальному принципі фінансової звітності – обачності, який унеможливує завищення вартості активів та доходів підприємства. Згідно з положеннями МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» підхід до оцінки фінансових активів, до яких належить і дебіторська заборгованість, базується на принципах справедливої вартості при первісному визнанні та подальшої оцінки – за амортизованою вартістю або справедливою вартістю, залежно від обраної підприємством

бізнес-моделі управління активами та економічної сутності їхніх грошових потоків. Сучасна концепція, представлена у МСФЗ 9, базується на тому, що оцінка фінансових активів (зокрема дебіторської заборгованості) повинна відображати стратегію управління ними (бізнес-модель) та характер генерованих ними грошових потоків.

Таким чином, при оцінці фінансових активів стандарт вимагає поєднання управлінського підходу (функціональне призначення активу) та економічного підходу (природа грошових надходжень від нього).

Бізнес-модель, як інструмент стратегічного управління, у контексті МСФЗ 9 визначає загальну стратегію управління фінансовими активами для досягнення конкретних цілей суб'єкта господарювання. Стандарт виділяє три типи моделей управління:

1. Модель «Утримувати з метою отримання договірних грошових потоків / Утримувати до погашення» (Hold to Collect). Метою є володіння активом до моменту виконання контрагентом усіх зобов'язань (погашення основної суми та відсотків). Продаж активів у межах цієї моделі не є пріоритетним. Типовим прикладом є дебіторська заборгованість за реалізовані товари чи послуги, які підприємство очікує отримати у повному обсязі у визначені строки. Згідно з МСФЗ 9, такі активи оцінюються за амортизованою вартістю. Оцінка за амортизованою вартістю дозволяє трансформувати дебіторську заборгованість із простого інструменту розрахунків у повноцінний фінансовий актив, вартість якого враховує часову цінність грошей (через дисконтування). Слід зазначити, що ефект дисконтування (амортизації) з'являється лише тоді, коли борг є довгостроковим. Якщо договір передбачає суттєве відтермінування платежу (що де-факто є кредитуванням покупця), актив потребує дисконтування за ринковою ставкою відсотка. У такому разі амортизована вартість розраховується за методом ефективної відсоткової ставки. Це дозволяє рівномірно розподілити фінансовий дохід протягом усього періоду утримання активу, що забезпечує дотримання принципу нарахування та відповідності доходів і витрат.

Якщо заборгованість не містить значного компонента фінансування (короткострокова дебіторська заборгованість), то згідно з МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» [10] та спрощеним підходом МСФЗ 9 вона оцінюється за ціною операції (номіналом). Оскільки термін погашення зазвичай не перевищує 12 місяців, ефект дисконтування є несуттєвим. У цьому випадку «амортизована вартість» фактично дорівнює номінальній сумі заборгованості.

2. Модель «Утримувати з метою отримання договірних грошових потоків та продажу / Доступні для продажу» (Hold to Collect and Sell) за своєю суттю є комбінованою стратегією управління фінансовими активами. Вона передбачає як отримання контрактних платежів, так і реалізацію активів за умови сприятливої ринкової кон'юнктури для управління ліквідністю.

Прикладом є боргові інструменти (наприклад, державні чи корпоративні облігації), які підприємство утримує з першочерговою метою отримання відсоткового доходу. Проте стратегія фінансового менеджменту передбачає можливість дострокової реалізації цих активів або у разі виникнення потреби у додаткових оборотних коштах для фінансування операційної діяльності чи інвестиційних проєктів, або за вигідних умов зміни відсоткових ставок чи кон'юнктури фінансового ринку.

Згідно з вимогами МСФЗ 9, активи моделі «Утримувати з метою отримання договірних грошових потоків та продажу / Доступні для продажу» (Hold to Collect and Sell) підлягають оцінці за справедливою вартістю з відображенням її зміни через інший сукупний дохід (FVOCI). Такий підхід має важливі управлінські наслідки:

У звіті про фінансовий стан (балансі) активи відображаються за актуальною ринковою ціною, що забезпечує релевантність інформації про обсяг ресурсів підприємства.

Результати переоцінки (нереалізовані прибутки чи збитки) акумулюються у складі іншого сукупного доходу (власного капіталу), не створюючи надмірної волатильності показника чистого прибутку поточного періоду.

Рекласифікація накопиченого результату відбувається лише у момент фактичного вибуття (продажу) активу, коли накопичена сума переоцінки переноситься до складу фінансових результатів, відображаючи реальний економічний ефект від операції.

Розглядаючи інший аспект застосування цієї моделі, варто звернути увагу на використання інструментів факторингу. Щодо дебіторської заборгованості ця модель є найбільш релевантною за умови систематичного використання безресурсного факторингу. Якщо підприємство частину заборгованості стягує власними силами, а іншу – регулярно відчужує на користь фінансових посередників (банків, факторингових компаній) для прискорення оборотності капіталу, такий портфель активів класифікується як «Доступні для продажу» (Hold to Collect and Sell). Важливо, що продаж у цьому контексті має бути не епізодичним, а складовою частиною затвердженої бізнес-стратегії. Доцільно зауважити, що у вітчизняній практиці спостерігається тенденція до масової класифікації дебіторської заборгованості за моделлю «Утримувані до погашення» (Hold to Collect). Це пояснюється прагненням бухгалтерських служб до спрощення обліку (оцінка за амортизованою вартістю є звичнішою та менш трудомісткою, ніж розрахунок справедливої вартості). Однак така практика часто входить у суперечність із реальною фінансовою стратегією підприємства. Якщо підприємство систематично (наприклад, щоквартально) продає частину своєї заборгованості банку для покриття касових розривів, воно де-факто працює в «Доступні для продажу» (Hold to Collect and Sell). Формальне утримання такої заборгованості за амортизованою вартістю є порушенням МСФЗ 9, оскільки продаж не є епізодичним. Окрім того, згідно з МСФЗ бізнес-модель визначається не намірами бухгалтера, а фактичною діяльністю та звітами, які надаються ключовому управлінському персоналу. Якщо в управлінських звітах фігурує інформація про продаж боргів, а в обліку вони значаться як «Утримувані до погашення», це створює суттєві аудиторські ризики. Окрім того, неправильний вибір моделі викривляє показники ліквідності та платоспроможності. Зокрема, використання амортизованої вартості там, де має бути справедлива вартість, занижує або завищує реальний фінансовий потенціал дебіторського портфеля, що вводитиме в оману інвесторів та кредиторів щодо реальної здатності підприємства генерувати живі грошові кошти.

3. Третя категорія бізнес-моделей охоплює фінансові активи, що класифікуються як «Утримувані для продажу» (Hold for Trading). Прикладом є активи, які є інструментом для активного трейдингу, тобто утримуються з метою перепродажу в найближчій перспективі. Очевидно, що для звичайної торгової дебіторської заборгованості ця модель застосовується вкрай рідко. До цієї групи належать, наприклад, похідні фінансові інструменти, акції чи валютні контракти, які підприємство утримує не для погашення, а для продажу. Основним критерієм тут виступає намір менеджменту отримати прибуток від короткострокових коливань ринкової вартості, що зумовлює необхідність їх оцінки за справедливою вартістю з відображенням її зміни через прибуток або збиток (FVTPL). За цим методом оцінки будь-яка зміна ринкової вартості активу (навіть якщо його ще не продали) одразу відображається у Звіті про фінансові результати як дохід або витрати. Це створює високу волатильність (мінливість) прибутку.

Підсумовуючи розгляд теоретичних засад класифікації, можна стверджувати, що вибір бізнес-моделі – це не формальність обліку, а відображення реальної економічної суті управління активами на підприємстві. Бізнес-модель визначає, як саме підприємство планує використовувати свої фінансові активи – чи утримувати їх для отримання грошових потоків, чи реалізувати на ринку.

Разом з тим, визначення бізнес-моделі є лише першим етапом класифікації активу. Для остаточного вибору методу оцінки МСФЗ 9 вимагає проведення другого етапу аналізу – тестування характеристик договірних грошових потоків, проведення так званого SPPI-тесту (Solely Payments of Principal and Interest), який визначає, чи є актив простим борговим інструментом, чи він має складнішу інвестиційну природу. Його мета полягає у перевірці того,

чи договірні умови фінансового активу генерують грошові потоки, котрі є виключно виплатами основної суми боргу (Principal) та процентів (Interest) на її непогашену частину. Варто зауважити, що у контексті SPPI-тесту відсотки – це не будь-який дохід, а суворо обмежена компенсація. Вона включає часову вартість грошей (винагорода за те, що підприємство не користується своїми грошима певний час), кредитний ризик (премія за ймовірність того, що дебітор не поверне своєчасно борг, наприклад, пеня за прострочення), витрати на адміністрування (витрати на супровід заборгованості), маржу прибутку (стандартна надбавка підприємства). Зокрема, дебіторська заборгованість за реалізовані товари, коли покупець зобов'язаний сплатити чітко визначену суму боргу протягом встановленого терміну з фіксованою пенею (наприклад, штраф за прострочення у розмірі 0,1% за день), відповідає критеріям SPPI, оскільки часові та вартісні показники грошових потоків піддаються достовірній оцінці. У більшості випадків дебіторська заборгованість покупців відповідає критерію SPPI, адже вона виникає у результаті звичайної господарської діяльності і має на меті збір грошових потоків, а не продаж чи перепродаж фінансових вимог. При цьому фінансовий актив оцінюється або за амортизованою, або за справедливою вартістю з відображенням її зміни через інший дохід (FVOCI) залежно від обраної бізнес-моделі.

Якщо в договір вносяться умови, які роблять виплати залежними від факторів, не пов'язаних із кредитним ризиком або часом (ціни на сировину, курс валют, індекси прибутковості тощо), актив SPPI-тест не проходить. Це свідчить про наявність в інструменті ризиків, що не притаманні класичним позиковим відносинам. Такі «гібридні» активи підлягають оцінці за справедливою вартістю з відображенням її зміни через прибуток або збиток (FVTPL). Таким чином, SPPI-тест дозволяє встановити наскільки прогнозованими є грошові потоки від погашення дебіторської заборгованості.

Отже, для правильного визначення та оцінки облікової категорії кожного фінансового активу необхідно одночасно оцінити дві характеристики:

1. Бізнес-модель управління активами: відповідь на запитання щодо мети утримання активу.
2. Результати відповідності критерію SPPI: аналіз структури виплат (чи є вони лише поверненням боргу та платою за надане відтермінування оплати).

На основі цих двох критеріїв формується остаточна система класифікації та оцінки активів у фінансовій звітності за МСФЗ 9 (таблиця 2).

Таблиця 2. Матриця класифікації та методу оцінки фінансових активів

Бізнес-модель / критерій SPPI	Відповідає критерію SPPI	НЕ відповідає критерію SPPI
«Утримувані з метою отримання договірних грошових потоків / Утримувані до погашення» (Hold to Collect)	Амортизована вартість	Справедлива вартість з відображенням її зміни через прибутки/збитки (FVTPL)
«Утримувані з метою отримання договірних грошових потоків та продажу / Доступні для продажу» (Hold to Collect and Sell)	Справедлива вартість з відображенням її зміни через інший дохід (FVOCI)	Справедлива вартість з відображенням її зміни через прибутки/збитки (FVTPL)
«Утримувані для продажу» (Hold for Trading)	Справедлива вартість з відображенням її зміни через прибутки/збитки (FVTPL)	Справедлива вартість з відображенням її зміни через прибутки/збитки (FVTPL)

Таким чином, представлена матриця демонструє, що сучасний облік дебіторської заборгованості за МСФЗ 9 виходить за межі простої фіксації заборгованості. Він вимагає від менеджменту глибокого аналізу договірних умов (SPPI) та чіткого визначення стратегічних

цілей володіння активом (бізнес-модель). Тільки поєднання цих двох векторів дозволяє забезпечити достовірність фінансової звітності та ефективність управління кредитними ризиками. Доцільно зауважити, що при виборі методи оцінки фінансового активу доміантним є відповідність критерію SPPI. Якщо дебіторська заборгованість не проходить SPPI-тест, бізнес-модель уже не має значення. Стандарт вважає такі активи настільки ризикованими або нетиповими, що вимагає їх оцінки лише за справедливою вартістю з відображенням її зміни через прибуток.

Такий комплексний підхід забезпечує достовірне представлення фінансового стану підприємства та дозволяє відокремити традиційні розрахункові операції від складних фінансових інструментів.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Перспективи подальшого розвитку досліджень за темою статті зосереджені на розв'язанні практичних складнощів та подальшій адаптації облікових процесів до мінливих економічних умов. Глибшого вивчення потребують дослідження особливостей впровадження стандарту з урахуванням специфіки української економіки в післявоєнний період. Важливими напрямками є також розробка інструментів для мінімізації ризику неповернення коштів на основі очікуваних, а не лише фактичних збитків а також методик для підвищення якості формування облікової інформації, що є критичним для оцінки кредитного ризику.

8. Висновки

У даному дослідженні було обґрунтовано підходи до формування облікової інформації, необхідної для результативного управління дебіторською заборгованістю в умовах застосування МСФЗ. Зокрема встановлено, що перехід від реактивного підходу П(С)БО 10 до превентивної моделі очікуваних кредитних збитків (ECL) за МСФЗ 9 дозволяє змінити фокус з фактичних втрат на прогностні, що критично важливо в умовах економічної нестабільності.

Визначено, що Класифікація фінансових активів за МСФЗ 9 має суттєвий вплив на фінансову звітність підприємства, оскільки визначає не лише метод оцінки, а й характер формування прибутку та структуру ризиків. Зокрема, метод оцінки (справедлива або амортизована вартість) безпосередньо впливає на розмір активів і капіталу. Волатильність прибутку залежить від того, чи визнаються зміни вартості у прибутку або збитку (FVTPL), чи у складі іншого сукупного доходу (FVOCI). Політика управління ризиками формується виходячи з того, які активи підприємство схильне утримувати, а які – реалізовувати на ринку. У свою чергу, вибір методу оцінки (амортизована чи справедлива вартість) безпосередньо залежить від обраної стратегії управління активами (Hold to Collect, Hold to Collect and Sell або Hold for Trading) та результатів SPPI-тесту. Таким чином, система оцінювання дебіторської заборгованості, визначена МСФЗ 9, відображає економічну реальність функціонування бізнесу, а не лише формальні бухгалтерські процедури. Використання концепції справедливої вартості та амортизованої вартості дає можливість забезпечити баланс між достовірністю та релевантністю фінансової інформації.

Узагальнено, що формування якісної облікової інформації безпосередньо впливає на ліквідність та здатність підприємства протистояти фінансовим ризикам, що є особливо актуальним для економіки України в період війни та порушення логістичних зв'язків. Застосування вимог міжнародних стандартів при оцінці дебіторської заборгованості не лише забезпечує відповідність міжнародним стандартам, а й формує аналітичну базу для стратегічного управління фінансами підприємства, роблячи фінансову звітність не просто формальною, а управлінськи корисною.

Список літератури:

- 1) Бардадим, М., Свічкарь, Н. (2023). Облік та управління дебіторською заборгованістю для зміцнення фінансової безпеки підприємства. Економіка та суспільство, 50. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-11>
- 2) Білоіваненко, О. (2025). Гармонізація обліку розрахунків з покупцями та замовниками в умовах сталого розвитку. Український журнал прикладної економіки та техніки, 10 (3), 82–85. doi: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-3-14>.
- 3) Боярова, О., Кузик, Н. Резерв сумнівних боргів як обачний інструмент впливу на діяльність підприємства. Облік і фінанси АПК: Науково-освітній портал. <http://magazine.faaaf.org.ua/rezerv-sumnivnih-borgiv-yak-obachniy-instrument-vplivu-na-diialnist-pidpriemstva.html>
- 4) Верига, Ю., Кривогуз, А. (2018). Облік дебіторської заборгованості згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки, 4, 104–111. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_4_15
- 5) Гуцаленко, Л. В., Мельник, А. О. (2020). Облік дебіторської заборгованості : концептуальні основи П(С)БО та МСФЗ. Ефективна економіка, 9. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.9.2>.
- 6) Костякова, А. (2025). Звітність без кордонів: українські реалії в контексті МСФЗ. Економіка та суспільство, 74. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-108>
- 7) Мамонтова, Н. А., Глущик, М. М. (2023). Особливості обліку та управління дебіторської заборгованості підприємства в сучасних умовах. Modern Economics, 39, 112–117. doi: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-17).
- 8) Мельник, Т., Мороз, Ю. (2020). Облік формування та нарахування резерву очікуваних кредитних збитків грошових коштів та депозитів. Молодий вчений, 2 (78), 36–40. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-8>
- 9) Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». https://mof.gov.ua/storage/files/МСФЗ%209_ukr_2020.pdf
- 10) Міжнародний стандарт фінансової звітності 15 «Дохід від договорів з клієнтами». https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf
- 11) Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>
- 12) Проскуріна, Н. М. (2014). Резерв сумнівних боргів: удосконалення методики розрахунку : Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць, 25, 195–199. <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2014/n25/34.pdf>
- 13) Савченко, А., Горелик, Д., Гаврилюк, В., Вербіцький, О. (2025). Дебіторська заборгованість та її вплив на фінансовий результат діяльності підприємства. Український економічний часопис, (8), 123–127. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-21>
- 14) Шигун, М. М., Мухомор, Г. В. (2023). Дебіторська заборгованість: визнання та оцінка за національними й міжнародними стандартами. Herald of lviv university of trade and economics economic sciences, 72, 85–93. doi: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-72-10>
- 15) Шепель, Т., Вінтоняк, А. (2023). Організаційно-методичні аспекти обліку дебіторської заборгованості: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка та суспільство, (52). doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-56>

Strategic aspects of generating accounting information on accounts receivable under IFRS 9 «Financial instruments»

Svitlana Khoma

Department of Finance, Accounting and Taxation, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID 0000-0002-9557-6074

Kateryna Yatsyshyn

Department of Finance, Accounting and Taxation, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine

---

Abstract: The article explores the strategic aspects of generating accounting information on accounts receivable under the implementation of IFRS 9 "Financial Instruments." Particular attention is paid to the transformation of the role of accounting, which, in conditions of economic uncertainty, evolves from the retrospective recording of transactions to a predictive risk management tool. The author reveals the essence of the transition from the "reactive" incurred loss model, inherent in national standards, to the "predictive" expected credit loss (ECL) model. It is proved that such an approach allows transforming the accounting system into an effective strategic management tool capable of generating preventive data for managerial decision-making. Special emphasis is placed on the two-stage algorithm for classifying accounts receivable. Within the first stage, the influence of the subjective factor – the choice of a business model for asset management (Hold to Collect, Hold to Collect and Sell, Hold for Trading) – is analyzed. The second stage focuses on the importance of the SPPI test as an objective tool for verifying the characteristics of contractual cash flows. It is substantiated that only the synergy of these two criteria allows for the selection of an adequate measurement method – at amortized cost or fair value. The paper details the impact of the chosen measurement methods on key financial reporting indicators. The managerial consequences of applying the fair value concept, which ensures the relevance of data on the enterprise's financial potential, and the amortized cost, which contributes to the stability and predictability of financial results, are highlighted. It is concluded that strategically oriented generation of accounting information under IFRS 9 ensures a balance between the reliability of reporting and the effectiveness of risk management, increasing the financial flexibility of business entities in conditions of economic uncertainty.

Keywords: IFRS 9, accounts receivable, SPPI test, amortized cost, fair value, business model for management, financial reporting.
